

керування власними емоціями, самомотивація як керування власною поведінкою за рахунок керування емоціями та розпізнавання емоцій інших людей на досягнення успіху в професії психотерапевта.

Список використаних джерел

1. Андреева И.Н. О становлении понятия «эмоциональный интеллект» / И.Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2008. – №5. – С. 83 – 95.
2. Mayer J.D., Salovey P. The Intelligence of emotional intelligence / J.D. Mayer, P. Salovey // Intelligence. – 1993. – V.17. – № 4. – P. 433–442.
3. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Д. Гоулман, Р. Бояцис, Э. Макки, пер. с англ. – М.: Альбина Бизнес Бук, 2008. – 301 с.
4. Носенко Е.Л. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції / Е.Л. Носенко, Н.В. Коврига. – К.: Вища школа, 2003. – 126 с.
5. Бьюдженталь Дж. Искусство психотерапевта – СПб.: Питер, 2001. – 304 с.
6. Люсин Д.В. Структура эмоционального интеллекта и связь его компонентов с индивидуальными особенностями: эмпирический анализ /Д.В. Люсин, О.О. Марютина, А.С. Степанова // Социальный интеллект: теория, измерение, исследования: сб. науч. тр. ; под ред. Д.В. Люсина.
7. Ушаков Д.В. Социальный и эмоциональный интеллект: сомнения, надежды и перспективы / Д.В. Ушаков // Социальный и эмоциональный интеллект : от процессов к измерениям / под редакцией Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова. – М. : Изд-во ИП РАН, 2009. – С. 11–30.
8. Знаков В.В. Понимание в познании и общении / В.В. Знаков. – М.: Изд-во «ИПРАН», 1994. – 235 с.
9. Щербина Л.Ф. Епістемологічний профіль психотерапевта – 798 стр. Проблемисучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 16. – Кам'янець Подільський: Аксіома, 2012. – 828 с.

Отримано 20.06.2014 р.

УДК 159.9

Палько Т.В.[°]

Закарпатський інститут післядипломної освіти, директор (м.Ужгород)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОНЯТТЯ «РЕФЛЕКСІЯ» В ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті подані міркування вчених про поняття «рефлексія» в психологічному контексті, визначено й обґрунтовано основні підходи, які забезпечують успішний розвиток професійної рефлексії учителя. Джерел – 9.

Ключові слова: рефлексія, професійна рефлексія, вчитель, теоретичні та методологічні підходи

В статье представлены позиции ученых о понятии «рефлексия» в психологическом контексте, определены и обґрунтовано основные подходы, которые обеспечивают развитие профессиональной рефлексии учителя. Источников – 9.

Ключевые слова: рефлексия, профессиональная рефлексия, учитель, теоретические и методологические подходы

Reasoning of scientists concerning the concept "reflexion" in a psychological context is represented in the article. The study defines and substantiates the main approaches ensuring successful professional introspection development in teachers. Sources – 9.

Keywords: *reflexion, professional introspection, teacher, theoretical and methodological approaches*

Актуальність теми. У психологічних дослідженнях феномен «рефлексія» є об'єктом активної уваги вчених у кількох аспектах: як механізм усвідомлення педагогічної діяльності, як засіб посилення педагогічного впливу на виховання, як ресурс оволодіння педагогічною майстерністю, побудови педагогічної теорії. На вагомості рефлексії для діяльності педагога з метою всебічного розуміння сутності людської природи, пошуку ефективних методів виховання і навчання указував свого часу К. Ушинський. Його ідеї та вчення втілено у фундаментальній праці «Людина як предмет виховання – найголовніші риси людського організму щодо мистецтва виховання», яка відображає синтез філософських, психологічних, педагогічних поглядів метра педагогіки.

Інтерес до проблеми рефлексії нині розкривається через призму особистісно орієнтованої освітньої парадигми, що передбачає гуманізацію і відповідну підготовку фахівця до творчої самореалізації, відмову від стереотипів педагогічної праці, орієнтацію на застосування інноваційних концепцій і технологій у професійній діяльності (В. Андрущенко, Б. Вульф, Г. Звенигородська, В. Метаєва, О. Олексюк, Л. Подимова, В. Сластьонін, А. Хуторської та ін.)

Мета статті: розкрити основні підходи, які сприяють розвитку рефлексії учителя .

У психологічних дослідженнях учених, наводяться різні її тлумачення. Найбільш поширеним є розкриття її у межах:

- поняття «здібності», як здатності вчителя подумки уявити собі картину ситуації для учня і на цій основі уточнити уявлення про себе як педагога, коригуючи власну поведінку і діяльність очима інших, осмислюючи власні дії через сприйняття інших осіб, завдяки перцептивно-рефлексивним здібностям;

- через ототожнення з поняттям «саморефлексія», акцентуючи на механізмах саморозвитку особистості завдяки рефлексії як процесу розуміння особистісних смислів, дослідницького акту вивчення себе як суб'єкта життєдіяльності, забезпечуючи його творче мислення або стимулюючи моральне самовдосконалення особистості, розуміють рефлексію як сукупність ставлень індивіда до себе, власних дій і поведінки загалом .

Аналізуючи поняття *рефлексія*, доцільно також зупинитися на з'ясуванні підходів, які вихначають її сутність. До них залічують: *акмеологічний, індивідуально-творчий, соціокультурний, системний, особистісний, діяльнісний, соціально-педагогічний, психологічний, технологічний*. Розкриємо їх:

Акмеологічний підхід (Б. Ананьєв, А. Бодалєв, Н. Кузьміна та інші) дозволяє розкрити і надати рух особистісним резервам людини, виявляти фактори й умови, що забезпечують опанування професійною діяльністю. Вчені - акмеологи, на підставі досліджень, факторів, умов, шляхів та засобів досягнення вершин професійної майстерності особистості, стверджують, що головним чинником удосконалення професійної рефлексії є стимулювання людини до саморозвитку, формування професійно-важливих якостей. Використання акмеологічного підходу

не тільки дозволяє визначити шляхи та засоби професійного та особистісного розвитку майбутніх учителів, їх динаміку, але й педагогічні умови, які забезпечують цей процес.

Індивідуально-творчий підхід свідчить про те, що опанувати професійною рефлексією, досягти вершин професійної майстерності, успіху у професійній діяльності та професійному спілкуванні можна тільки в особистісно-розвивальному та рефлексивному середовищі, в умовах варіативної організації педагогічного процесу та рольової ідентифікації [3,5].

Соціокультурний підхід (В. Кремень) розглядає навчальне середовище не тільки як розвивальне, а й соціокультурне [5].

Крім зазначених вище підходів, формування професійної рефлексії може відбуватися з урахуванням системного, особистісного та діяльнісного підходів.

Системний підхід (В. Афанасьєв , А. Сластьонін, Г. Щукіна, та інші). Представники цього підходу розглядають рефлексію в контексті професійної здатності педагога, як складну, динамічну, самоорганізуючу систему, оскільки в межах системного підходу розкриваються системо-утворювальні елементи професійної готовності, які вступають у специфічні навчально-професійні відносини та взаємодію згідно з цілями їхньої професійної підготовки.

Системний підхід всебічно застосовується до різних конкретних явищ дійсності на основі широкого розгортання прикладних наукових досліджень, найбільший же розвиток і значення системний підхід здобуває у теорії та практиці управління. Використання системного підходу дає можливість не тільки отримати знання про суб'єкт пізнання, але і розкрити внутрішню структуру його зв'язків з іншим середовищем.

Основою системного підходу є:

- наявність інтегративних якостей, властивостей, що виникають внаслідок взаємодії її елементів, які не має жоден із цих, окремо, елементів;
- загальна структура системи, що поєднує всі елементи системи;
- повнота набору елементів системи, погодженість усіх функцій елементів системи, зв'язків з іншими системами.

Специфічною ознакою соціальної, соціально-педагогічної, професійної систем є цілеспрямованість.

На необхідність застосування системного підходу у науково-педагогічних дослідженнях звертали увагу багато науковців. Однак, до нині поняття "педагогічна система", уявлення про її структуру та функції не достатньо сформульовані у концептуальному вигляді у навчальній і науково-педагогічній літературі. Разом з тим, узагальнюючи та систематизуючи розрізнені підходи до цієї проблеми, можливо визначити "педагогічну систему" як цілісність, і зрозуміти її зміст як предмет педагогічної науки та об'єкта педагогічної практики.

Система професійної підготовки вчителів є складною системою тому, що вона має і підсистеми у вигляді груп, курсів, факультетів тощо, але й сама ця система входить як підсистема у систему вищого утворення. Врахування викладених вище положень, дозволяє розглядати процес формування професійної рефлексії як відносно самостійну систему, що володіє елементами будь-якої педагогічної системи (мета, зміст професійної підготовки, методи, форми організації навчально-пізнавальної діяльності, засоби навчання, викладачі, педагоги, педагогічні умови та результат професійної підготовки).

Системний підхід дозволяє розглянути процес формування професійної рефлексії не ізольовано, а у певній системі професійної підготовки. Він вимагає реалізацію принципу єдності педагогічної теорії, експерименту та практики.

Особистісний підхід виражається насамперед через *рефлексивність* як здатність до самопізнання і самоаналізу себе та інших, що зумовлює розкриття резервів і ресурсів людського розвитку, самовиховання, самонавчання, самовдосконалення тощо. Як зазначають В.Вульф, С.Максименко, В.Москаленко саме особистісна рефлексія виводить людину з неперервного потоку життя і змушує стати на зовнішню позицію до самої себе. Саме ця здатність може розглядатися як шлях до переосмислення стереотипів власного досвіду, як неодмінний атрибут творчості. Людина стає для самої себе об'єктом управління, коли рефлексія як "дзеркало", що відображає всі особистісні зміни, стає основним засобом саморозвитку, умовою та засобом особистісного зростання. У результаті особистість складає рефлексивний автопортрет, що містить самооцінку, яка йде від образу особистості очима інших, що дозволяє особистості коригувати та вдосконалювати себе [3, 7].

Тому, особистість педагога можна розуміти як складну систему, що викликає необхідність враховувати ще одну її особистісну грань – цілісність, яка проявляється в її активній діяльності.

Відповідно до *діяльнісного підходу* (Б. Ананьєв, М. Боришевський, Л. Виготський, Д. Ельконін, Н. Леонтьєв та інші) процес розвитку та формування педагога здійснюється у тісній залежності від діяльності, в яку вона включена [1, 2].

В умовах діяльнісного підходу формування професійної рефлексії розглядається як мотивована діяльність, що має певну мету, яка спрямована на інший об'єкт, здійснюється за допомогою конкретних методів, з використанням певних засобів і приводить до певних результатів

У дослідженні даної наукової проблеми вихідним теоретичним упровадженням вважається загальний принцип психології - єдність свідомості й діяльності. Цей принцип має важливе методологічне значення і є підставою стверджує, що свідомість не може бути поза діяльністю. Ідея аналізу діяльності як методу наукової психології пізнання людини була викладена ще у ранніх працях Л. Виготського [4]. Він виокремлював головні взаємозалежні моменти - інструментальна структура діяльності майбутніх фахівців та її включеність у систему взаємин з іншими людьми. Діяльність фахівця ученний пов'язує не тільки зі світом речей, але і з іншими людьми. Завдяки цьому, його діяльність " всмоктує " в себе все від людства. Подальший розвиток теорія діяльності знаходимо у працях Н. Леонтьєва, А.Р. Лурія та інших.

У ході дослідження проблеми єдності свідомості та діяльності науковці спираються на теорію людської діяльності, за допомогою якої фахівці активно впливають на навколишній світ з метою його творення та задоволення особистих потреб. Відповідно до принципу єдності свідомості та діяльності Л. Виготський та А.Леонтьєв обґрунтували положення про те, що внутрішній психічний стан явищ обумовлений особливостями зовнішньої практики діяльності суб'єкта; зовнішня практична діяльність трансформується й здобуває форму внутрішньої діяльності.

У визначенні сутності професійної рефлексії педагога ми виходимо з концепції А. Леонтьєва про так звану "окрему діяльність", що виокремлюється

людською діяльністю та являє собою “складну сукупність процесів, поєднаних загальною спрямованістю на досягнення певного результату”, адже професійну рефлексію можна розглядати як ланцюг окремих діяльностей”, з виокремленням у ній дій та операцій, оскільки діяльність не існує інакше, як у формі дій або ланцюга дій”.

Професійна діяльність задає педагогу головні особистісні параметри, які адекватно відбивають її функціональну структуру та створюють суб'єктивні передумови для їхньої продуктивної реалізації. Формування рефлексії професійної діяльності й особистості педагога внутрішньо неподільний процес. На своєму професійному шляху педагоги включаються у різноманітні види діяльності (їх перелік може змінюватися залежно від історичних, соціальних, економічних умов та індивідуального способу життя). Зміст такої діяльності позначається на особистісному розвитку, формуючи ті або інші особистісні якості та риси характеру.

Відтак, діяльність може бути зрозумілою тільки через натхнення та задоволення потреби особистості. У цьому зв'язку діяльність виступає одночасно і як процес задоволення існуючої, і як створення нової потреби. Людська діяльність, що породжена необхідністю задоволення потреби, є не тільки процесом зміни та створення нового об'єкта, але і процесом зміни особистості. Людина співвідносить свої потреби з проблемами та потребами інших людей, професійних груп, розглядає їх відповідно до прийнятих норм і правил суспільства.

Діяльнісний підхід акцентує увагу на процесі професійної рефлексії, на формуванні професіонала.

Враховуючи те, що суспільство є багатогранною системою, то в ньому мають працювати соціально-активні, професійно-компетентні й особистісно-зрілі працівники, тому наступним підходом є *соціально-педагогічний* (В. Бочарова, І. Зверєва, І.Зязюн та інші). Вчені розглядають процес професійної готовності педагога, як спосіб їхньої творчої самореалізації, спрямованої на засвоєння соціокультурної реальності і створення соціальних цінностей з метою підвищення його потенціалу на благо інших людей.

Не менш важливим є *психологічний підхід* (Л. Виготський, С.Максименко, та інші), який потребує особливу увагу на соціальну ситуацію професійного становлення, що впливає на розвиток особистості, вивчення і врахування психологічного комплексу особистості, ціннісну переорієнтацію (за певних умов), руйнування старих і формування нових структур особистості [4, 7].

Незмінним і незаперечним у системі професійної підготовки педагога є *технологічний підхід* (М. Андрєєва, С. Карпенчук та інші), який вимагає деяких змін, стосовно процесу самовдосконалення. На сучасному етапі стратегія вищої освіти, яка базується на технологічному підході, припускає формування професійної компетентності фахівця, здатного вирішувати не тільки професійні завдання, але і виходити за межі нормативної діяльності, здійснювати інноваційні процеси. Для досягнення цієї дидактичної мети необхідно впроваджувати технології навчання, які дозволяють викладачеві в рамках навчальної дисципліни організувати взаємодію з тими, хто навчається, в контексті їх професійної діяльності. В сучасному суспільстві технологічність стає домінуючою

характеристикою діяльності людини, означає перехід на якісно новий ступінь ефективності, наукоємкості освітнього процесу.

Технологічний підхід передбачає гнучке інструментальне управління процесом професійної підготовки педагогів й охоплює низку напрямів у дидактиці вищої освіти: діалогове і модульне навчання, контекстне навчання та навчання способом вивчення типових соціальних задач, імітаційне та ігрове моделювання [8].

Враховуючи сказане вище, зауважимо, що професійна рефлексія може здійснюватися більш ефективно й у межах проблемного підходу (Г. Щедровицкий [10]).

Проблемна діяльність розглядається нами як діяльність, спрямована на вирішення різного роду професійних ситуацій та завдань.

Загальні принципи технології самовдосконалення й саморозвитку з використанням проблемного підходу, організації “проблемної” активності наступні:

- носять практично-орієнтований характер, тобто спрямовані на вирішення конкретних і реальних професійних проблем;
- відбуватися в умовах процесу професійної підготовки; здійснюватися постійно, систематично;
- містити установку “ на успіх ”;
- орієнтуватися на пошуки декількох, нерідко незалежних один від одного варіантів вирішення професійної проблеми;
- розгортатися у ситуації безперервного внутрішнього та зовнішнього діалогу, спілкування, обміну думками усіх суб’єктів процесу професійної підготовки.

Висновки. Особистісний розвиток педагога неможливий без розвитку рефлексії, адже розуміючи себе, людина свідомо творить своє життя, реалізується в діяльності, в бутті, яке найповніше відображає її сутність. Враховуючи наведені вище підходи сприятимуть більш ефективному формуванню професійної рефлексії учителів як у процесі самопідготовки так і у процесі навчання у ВНЗ та післядипломній освіті із застосуванням сучасних технологій.

Список використаних джерел

- 1.Ананьев Б.Г.Избранные психологические труды / Борис Герасимович Ананьев. – М. : Педагогика, 1980. – 288 с.
- 2.Бодалев А.А. Личность и общение: избранные психологические труды / Алексей Александрович Бодалев. – 2–е изд., перераб. – М. : Международная педагогическая академия, 1995. – 326 с.
- 3.Вульфов Б.З. Педагогика рефлексии: учеб. пособие для студ. пед. учеб. завед. / Б.З. Вульфов, В.Н. Харькин. – М. : Магистр, 1995. – 85с.
- 4.Выготский Л.С. Собрание сочинений : в 6 т. / Лев Семенович Выготский; гл. ред. А. В. Запорожец. – М.: Педагогика, 1983. – Т.3: История развития высших психических функций. – 1984. – 369 с.
- 5.Кремень В.Г. Педагогічна наука: час методологічної рефлексії / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. –1998. – № 2. – С. 9 –15.
- 6.Леонтьев А.Н. Избран. психол. произведения: в 2. – х т. / Алексей Николаевич Леонтьев; под ред. В.В. Давидова. –М. : Педагогика, 1983. –Т. 1. –1983. –391 с.
- 7.Максименко С.Д. Поняття особистості в психології / Сергій Дмитрович Максименко. // Практ. психол. і соц.. робота . – №7, 2006. С. 1 – 7.

8. Неперервна професійна освіта: проблеми, поуки, перспективи: [монографія] / за ред. І.А.Зязюна. – К. : Віпол, 2000. – 636с.

9. Щедровський Г.П. Філософія. Наука. Методологія / Георгій Петрович Щедровицький. – М. : Шк. Культ. Політики, 1997. – 656с.

Отримано 20.06.2014 р.

УДК: 316.454.52:331.102.2:331.548

Паскевська Ю.А.[°]

Запорізький національний університет, кандидат психологічних наук, доцент (м.Запоріжжя)

ТЕХНОЛОГІЇ МОВЛЕННЄВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті обґрунтовано необхідність формування мовленнєвої компетентності майбутніх психологів та їх мовленнєвої культури у процесі фахової мовленнєвої підготовки. Викладено технології та умови організації навчального процесу з мовленнєвої підготовки майбутніх практичних психологів. Представлено структуру практикуму із основ мовленнєвої компетентності психолога як результат використання діалогічного підходу у системі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: мовленнєва культура, мовленнєва підготовка, мовленнєва компетентність психолога, діалогічний підхід, спеціально-організоване навчання

В статті обґрунтовано необхідність формування речової компетентності майбутніх психологів та їх речової культури в процесі професійної речової підготовки. Изложены технологии и условия организации учебного процесса по речевой подготовке будущих практических психологов. Представлено структуру практикума по основам речевой компетентности психолога как результата применения диалогического подхода в системе профессиональной подготовки в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: речевая культура, речевая підготовка, речевая компетентність психолога, діалогічний підхід, спеціально-організоване навчання

The article substantiates a necessity of speaking competence formation in future psychologists and their speech culture development in the process of professional speech training. Technologies and conditions of educational process organization in the field of speech training of future applied psychologists have been represented. The structure of speech competence practicum for Psychology students as a result of using dialogic approach in the system of professional training in higher school has been submitted.

Keywords: speech culture, speech training, speech competence of a psychologist, dialogic approach, specially arranged education

Актуальність дослідження проблеми зумовлена сучасним станом розвитку науки, пов'язаним із зростанням вимог до формування висококваліфікованого фахівця психолога. Наразі його професійне становлення відбувається в процесі підготовки у вищому навчальному закладі. Сучасна ж ситуація вимагає нових наукових підходів для визначення змісту та структури цієї